

Državljanstvo vs. integracija: iskustva visokoobrazovanih Hrvata iz Venezuele i Roma nogometaša

Rajković Iveta, Marijeta

Source / Izvornik: **Studia ethnologica Croatica, 2019, 31, 157 - 184**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.17234/SEC.31.6>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:647398>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-08**



Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



DRŽAVLJANSTVO VS. INTEGRACIJA: ISKUSTVA VISOKOOBRAZOVANIH HRVATA IZ VENEZUELE I ROMA NOGOMETAŠA

DOI: 10.17234/SEC.31.6
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 1. 10. 2019.
Prihvaćeno: 19. 11. 2019.

MARIJETA RAJKOVIĆ IVETA
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
Ivana Lučića 3,
HR – 10000 Zagreb, Hrvatska
mrajkovi@ffzg.hr

 orcid.org/0000-0002-4988-1828

Ovaj rad nalazi se u otvorenom pristupu i može se distribuirati u skladu s odredbama licencije CC BY-NC-ND 4.0 HR

Istraživački fokus rada jest na propitivanju podrazumijeva li posjedovanje državljanstva i integriranost u društvo u kojem se živi. Rad se temelji na integracijskim iskustvima dviju skupina. Hrvatima iz Venezuele, iseljenicima i njihovim potomcima, koji su dobili hrvatsko državljanstvo na osnovi etničkog podrijetla i preselili se u Hrvatsku, gdje većina njih nikada nije živjela, i pripadnicima nacionalne manjine Romima, koji su na ovim prostorima rođeni. Ove naizgled nepovezane građane povezuje hrvatsko državljanstvo i život u Republici Hrvatskoj. Istraživanje pokazuje da su kazivači pravno integrirani u hrvatsko društvo, no nisu integrirani prema ostalim dimenzijama integracije i samopercepcije. Istražujući kvalitativnom kulturnoantropološkom metodologijom u radu se kompariraju i analiziraju svakodnevnne prakse ovih koetničkih migranata i pripadnika nacionalne manjine kroz sljedeće dimenzije integracijskog procesa: društveno-ekonomsku, kulturnu, interakcijsku, identifikacijsku i pravno-političku. Istraživanje pokazuje da se integracijski proces treba istraživati i promatrati holistički.

Ključne riječi: državljanstvo, integracija, koetnički imigranti, Hrvati iz Venezuele, Romi, nogomet

UVOD¹

Čitajući radove iz migracijskih, integracijskih i etničkih studija te provodeći terenska etnološka i kulturnoantropološka kvalitativna istraživanja s različitim kategorijama/

¹ Rad je rezultat rada na projektu Hrvatske zaklade za znanost: "Sport, diskriminacija i integracija. Sport kao medij društvene inkluzije i participacije", HRZZ IP-2018-01-2756.

tipovima migranata i pripadnicima nacionalnih manjina, promišljala sam tko se, prema teoretičarima, treba integrirati u društvo i zašto se neki građani prema njima smatraju integrirani, a kako je to u praksi, odnosno zašto se tako subjektivno ne osjećaju. Upravo ova promišljanja bila su poticaj za provedbu ove studije.

Od druge polovine 20. stoljeća države zapadne Europe bile su privlačne za brojne useljenike te je 1980-ih godina tema integracije imigranata sve više ulazila u istraživački fokus znanstvenika različitih disciplina. Pristupi su se razvijali kroz povijest, a postojao je, u većoj ili manjoj mjeri, međutjecaj istraživanja i politika, kako na razvoj politika integracije migranata tako i na istraživanja integracije migranata (usp. Entzinger et al. 2015). Svaka država osmišljava(la je) i provodi(la) svoje integracijske politike kojima uključuje imigrante u svoje društvo. Pojačanim dolaskom imigranata, posebice izbjeglica u države Europske unije, istraživanje integracijskog procesa postalo je još važnije i danas je jedna od ključnih tema za znanstvenike društvenih i humanističkih znanosti.² Tko se i kako treba integrirati u društvo prijema, uglavnom se promatralo s aspekta društva domaćina. Danas prevladavaju mišljenja da se imigranti i domicilno stanovništvo trebaju povezati u cjelinu uz uzajamno prilagođavanje i prihvaćanje. Integracija je kompleksan proces u kojem pojedinac treba postati prihvaćen član društva, uspostaviti interakciju s drugim građanima, upoznati rad institucija u društvu prijema, biti prihvaćen i prepoznat prema svojim kulturnim specifičnostima. Proces inkluzije i prihvaćanja migranata u društvo može trajati generacijama (Heckmann 2006:18, prema Penninx i Garcés-Mascareñas 2016:13). Rezultati istraživanja integracijskog procesa širili su promišljanja koje dimenzije integracija treba uključivati. Pored tri najvažnije dimenzije – pravno-političke, društveno-ekonomske i kulturno-religijske (Penninx 2007), sa stajališta osobe koja se treba integrirati u društvo prijema, važna je i interakcijska dimenzija integracije (društveni odnosi i mreže) i identifikacijska dimenzija (pripadanje) u kojima je vidljiva i važna subjektivizacija, tj. percepcija integracije s polazišta samog migranta (usp. Esser 2001:16, prema Penninx i Garcés-Mascareñas 2016:13).

I dok europski, a u skladu s njima i hrvatski znanstvenici, stavljaju fokus na integraciju imigranata, posebice izbjeglica (usp. Gregurević et al. 2016; Gregurović i Župarić-Ilijć 2018; Jurković 2018, 2018a; Heckmann i Schapper 2003; Jurković i Rajković Iveta 2016, 2018; Penninx 2007; Stewart i Mulvey 2014; Valenta i Bunar 2010, itd.), u ovom radu integracijski proces analiziram u širem kontekstu društvene kohezije, sučeljavajući procese integracije i inkluzije (usp. Nieswand 2008), temeljene na naracijama o življenim iskustvima. Zanima me postoji li potreba za društvenom

² Znanstveni časopisi pojedine brojeve posvećuju temi integracije, npr. *Comparative Migration Studies*, Vol. 7, No. 2 (2019). <https://www.imiscoe.org/publications/library/6-journal-cms/125-comparative-migration-studies-vol-7-no-2> (pristup 20. 8. 2019.).

inkluzijom i do sada neprepoznatih skupina i pojedinaca. Istraživački je fokus rada na propitivanju podrazumijeva li posjedovanje državljanstva i integriranost u društvo prema ostalim dimenzijama integracije.

Sportska događanja, poput nogometnih utakmica profesionalnih klubova i reprezentacija, često su mjesta za reprodukciju imaginarne nacionalne zajednice, koriste se kao sredstva za promociju određenih nacionalnih agendi i mjesta su za prezentaciju nacionalizama.³ S druge strane, budući da se kroz amaterske i rekreacijske klubove u mnogim društvima provode programi integracije imigranata i pripadnika manjinskih zajednica, zaključilo se da oni umanjuju diskriminaciju, rasizam i netoleranciju. Istraživanja pokazuju da oni imaju važnu ulogu u integraciji,⁴ i to u društvenim vezama (društvenim mostovima prema Ager i Strang 2008), tj. društvenoj dimenziji integracije (prema Penninx i Garcés-Mascreñas 2016.). Zanimalo me imamo li takvih primjera u Republici Hrvatskoj. Iz kvalitativnog istraživanja nogometnog kluba ZG 041, naracijama nogometaša i trenera koji su u Hrvatskoj dobili međunarodnu zaštitu saznajemo da se oni u nogometnom klubu osjećaju ravnopravnim članovima društva, da su ovdje stekli "novu obitelj", da igranje nogometa pomaže društvenoj koheziji, a nije nevažno i da pojedincima, poput trenera, plaća za taj rad omogućuje i ekonomsku integraciju (usp. Jurković 2018.).

Svaka država ima svoje migracijske specifičnosti koje su, između ostaloga, uvjetovane povijesnim, makropolitikim i makroekonomskim kontekstom. Useljeničke politike i zakoni određuju tko se smatra migrantom, tko može dobiti državljanstvo, kakvi su pravni statusi ljudi imigrantskog podrijetla i sl. Ovaj rad doprinosi razmatranju da se svaki integracijski proces treba promatrati u specifičnom kontekstu i da trebamo komparirati različite zajednice, pa i koetničke migrante i pripadnike manjinskih zajednica. Prostor jugoistočne Europe više karakterizira iseljavanje, a u manjem broju useljavanje (usp. Vermeulen et al. 2015). U vrijeme tzv. izbjegličke krize, od 2015. godine, na tzv. balkanskoj ruti tranzit preko ovog prostora bio je jedan od značajnih načina putovanja (usp. Rajković Iveta et al. 2018). U Republici Hrvatskoj u najvećem broju žive etnički

³ Vidjeti npr.: Vrcan, Srđan. 2003. *Nogomet, politika, nasilje. Ogledi iz sociologije nogometa*. Zagreb: Naklada Jesenski Turk i Hrvatsko sociološko društvo; Kuper, Simon. 2010. *Nogometom protiv neprijatelja*. Zagreb: Celeber; Quiroga, Alejandro. 2013. *Football and National Identities in Spain. The Strange Death of Don Quixote*. New York: Palgrave Macmillan.

⁴ O projektima integracije izbjeglica putem nogometa vidi npr.: "Football and Refugees – Addressing key challenges" (<https://www.uefa.com/insideuefa/social-responsibility/news/newsid=2576017.html>). Također vidi radove, npr. Ross, Charles K. 2001. *Outside the Lines: African Americans and the Integration of the National Football League*. New York: NYU Press; Al Ganideh, Saeb Farhan. 2018. "Soccer and integrating Europe's Muslim minorities: the good, and bad and the ugly". *Sport in Society*, vol. 21/9:1258–1278; Dietschy, Paul. 2006. "Football Players' Migrations: a Political Stake". *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, vol. 31/1(115):31–41.

Hrvati⁵ te pripadnici 22 nacionalne manjine.⁶ S hrvatskoga etničkog prostora uglavnom se iseljavalo (usp. Grbić Jakopović 2014). Posljednja tri desetljeća velik udio useljenika odnosi se na etničke Hrvate, odnosno koetničke migranate koji su se tijekom i nakon raspada Jugoslavije preseljavali u Republiku Hrvatsku (usp. Čapo Žmegač 2011; Rajković Iveta 2012) te na iseljenike i njihove potomke koji su osamostaljenjem Republike Hrvatske pozvani na povratak u matičnu domovinu (usp. Štikš 2010). Prema posljednjim podacima Državnog ureda za statistiku Republike Hrvatske, u 2018. godini u Republiku Hrvatsku iz inozemstva se doselilo 26 029 osoba, od toga 33,1% hrvatskih državljana (8619) i 66,9% stranaca (17 399). Najviše je useljenika iz Europe 23 771. Od toga iz država Europske unije 6256 (najviše iz Njemačke 3232, zatim slijede Slovenija 619, Italija 523, Austrija 501, Ujedinjeno Kraljevstvo 216, Irska 201 itd.) i iz ostalih europskih država 17 515 (najviše iz Bosne i Hercegovine 10 348, Srbije 2880, Kosova 1402, Republike Sjeverne Makedonije 844 itd.). Iz Azije je doselilo 903 osoba, iz Afrike 127, Sjeverne i Srednje Amerike 486 (od toga 328 iz SAD-a i 135 iz Kanade), Južne Amerike 125, Oceanije 197, Australije 172.⁷ Pored navedenoga, u Republici Hrvatskoj odobrena je međunarodna zaštita za 626 osoba.⁸

Temu i ciljeve ovog rada nametnula su prethodna istraživanjima u kojima je fokus bio na drugim temama: npr. "povratničke" migracije, tj. imigracije potomaka hrvatskih migranata iz Argentine u domovinu predaka (Rajković Iveta 2014; Gadže i Rajković Iveta 2016), koetnički migranti koji su u Hrvatsku preselili iz bivših jugoslavenskih republika nakon raspada te države (Rajković Iveta 2012), integracija osoba koje su u Hrvatskoj dobile međunarodnu ili supsidijarnu zaštitu (Jurković i Rajković Iveta 2016, 2018).⁹ Rad se nastavlja i na zaključke iz prijašnjih radova o povratnicima, tj. imigrantima koji su potomci iseljenika, jer povratnike "možemo samo uvjetno zvati 'povratnicima' jer oni faktički imigriraju u zemlju svojih predaka, a ne vraćaju se u zemlju svoga rođenja ili

⁵ Prema posljednjem popisu stanovništva, podacima *Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama*, popis 2011. godine, u Republici Hrvatskoj živi 90,42% Hrvata (<https://www.dzs.hr/>) (pristup 4. 9. 2019.).

⁶ Status nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj imaju: Albanci, Austrijanci, Bošnjaci, Bugari, Crnogorci, Česi, Mađari, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumunji, Rusi, Rusini, Slovaci, Slovenci, Srbi, Talijani, Turci, Ukrajinci, Vlasi, Židovi. Njihov udio u ukupnom stanovništvu Republike Hrvatske vidi na: <https://www.dzs.hr/>

⁷ Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2018. Vanjska migracija stanovništva prema zemlji podrijetla/odredišta i državljanstvu u 2018. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-02_01_2019.htm (pristup 6. 9. 2019.)

⁸ Podaci se odnose na razdoblje od 2006. godine kada je odobrena prva pa zaključno sa 31. 3. 2019. <https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2019/Tra%C5%BEitelj%20me%C4%91unarodne%20za%C5%A1tite%20u%202019%20godini/29-04-statistika-trazitelji-1-3-2019.pdf> (pristup 2. 6. 2019.).

⁹ Etnografska građa iz tih istraživanja nije korištena u ovom radu. Komparacija ovog rada s tim prethodnim radovima premašila bi okvire ovog rada i ostaje za sveobuhvatniju studiju.

nekadašnjega života” (Čapo Žmegač 2010:14). Od hrvatskih autora tu bih izdvojila radove o iskustvima povratka *gastarbajtera* iz Njemačke (usp. primjerice Čapo 2019; Čapo Žmegač 2010; Hornstein Tomić 2018, 2016), preseljenja srijemskih Hrvata iz Vojvodine u Hrvatsku (usp. Čapo Žmegač 2011), te radove u zborniku radova o iskustvima povratka (Čapo et al. 2014). Od stranih autora izdvojila bih one koji se bave iskustvima prilagodbe i pitanjima pripadnosti druge generacije migranata pri preseljenju u domovinu u kojoj su rođeni njihovi roditelji (usp. Teerling 2011; Wessendorf 2007). Wessendorf konceptom “korigiranih migracija” opisuje iskustva i razlike između njihovih slika domovine roditelja prije migracije i svakodnevnih stvarnih iskustva nakon preseljenja (usp. Wessendorf 2007). Ovi se migranti nakon “povratka” u rekonstruiranu domovinu susreću s društvenom izolacijom i osjećajem samoće (Barrett i Mosca 2013:1663).

U ovom radu fokus se s dosadašnjih pristupa istraživanja “povratničkih” migracija seli na teorijsko propitivanje dimenzija integracije. Odabrala sam dvije studije slučaja, hrvatskih građana od kojih jedni spadaju u koetničke migranate,¹⁰ a drugi su pripadnici nacionalne manjine i na prvi pogled nemaju ništa zajedničko. Kao primjer koetničkih migranata odabrala sam Hrvate iz Venezuele koji žive u Hrvatskoj. Oni su uglavnom potomci migranata koji su tijekom 20. stoljeća preselili u Venezuelu (usp. Laušić 2007, 1999). Zatražili su i dobili hrvatsko državljanstvo na osnovi svoga etničkog podrijetla. Njih sam odabrala iz razloga što se od drugih migranata, koje Republika Hrvatska smatra povratnicima, razlikuju po tome što su zbog loše političke situacije u Venezueli i bojazni za vlastiti život morali iseliti. Budući da su visokoobrazovani, i uglavnom dobro situirani, zbog sigurnosti preselili su se u rekonstruiranu domovinu u kojoj većina nije prije živjela. Kao primjer nacionalne manjine odabrala sam Rome, jer su najmarginaliziranija manjina.¹¹ Rome koji se bave nogometom odabrala sam da bih istražila ulogu nogometa u integracijskom procesu. Ono što je ključno za pripadnike obiju istraživanih skupina jest da imaju hrvatsko državljanstvo, da su *de iure* pravno integrirani u hrvatsko društvo, da žive u Republici Hrvatskoj, od kojih su se neki u njoj i rodili.

¹⁰ Ovakav oblik migracija ima različite nazive, npr. “ancestralna migracija” (*ancestral migration*, King 2000), “migracija zbog korijena” (*roots migration*, Wessendorf 2007), “(ko)etničke migracije” ili “etnički privilegirane migracije” (Čapo Žmegač 2010), “naslijeđeni povratak”, “protu-dijasporški povratak” (Teerling 2011) itd. U ovom radu koristim termin *koetnički migranti*.

¹¹ Više vidjeti u brojnim radovima o Romima u Hrvatskoj autora Vedrane Spajčić Vrkaš, Dragutina Babića, Nevena Hrvatića, Zorana Lapova, Danijela Vojaka itd.

Od 2014. do sredine 2019. godine, kvalitativnom metodologijom (Zapata-Barrero i Yalaz 2018) provela sam 16 intervjua s Hrvatima iz Venezuele (s kazivačima obaju spolova, pojedincima i obiteljima, rođenim između 1930. i 1992. godine, različitih struka i imovinskog statusa).¹² Nadalje, od ožujka do srpnja 2019. godine, provela sam terensko istraživanje Roma koji se bave nogometom. Intervjuirala sam tri Roma, bivša nogometaša, od kojih je jedan i trener. Svi su aktivni u uključivanju romske djece u nogomet i putem nogometnih klubova i kampova provode integraciju.¹³ U istraživanju sam koristila etnografiju pojedinačnog (Abu-Lughod 1991). Planirano je da pitanja za obje istraživane skupine budu jednaka i da uključuju ove dimenzije integracijskog procesa: pravno-političku, društveno-ekonomsku, kulturno-religijsku, interakcijsku, identifikacijsku. Međutim, dobivala sam različitu kvalitetu odgovora koja je ovisila o življenim iskustvima, prioritetima i problemima mojih sugovornika. Kod kazivača iz Venezuele naknadno sam istraživala ulogu sporta u integracijskom procesu, no ona se pokazala gotovo nebitna, dok su nogometaši u većinu odgovora ubacivali nogomet, a o drugim dimenzijama govorili vrlo površno o svojim iskustvima i ubrzo odgovarali generalizirajući sve Rome. Budući da sam kazivače iz Venezuele mnogo dulje istraživala i intervjuirala veći broj kazivača, dobivena građa je mnogo kvalitetnija od građe s Romima.¹⁴ U ovom radu koristila sam samo dio građe iz obaju istraživanja. Napravila sam tematsku analizu. Transkripte sam kodirala prema dimenzijama integracije. Analiza građe proizlazi iz prikupljenih podataka, npr. za obje skupine religijska dimenzija integracije pokazala se nebitna, te je nisam detaljno analizirala u radu. Istraživanje sam provodila i metodom promatranja (Boccagni i Schrooten 2018) na *Europskom nogometnom kampu djevojčica i dječaka pripadnika romske nacionalne manjine u Hrvatskoj*, na *Festivalu nogometne tolerancije "Loptom zajedno u različitosti"* i na *4. konferenciji Roma o sportu. Reci ne! govoru mržnje*

¹² Kazivače sam upoznala na različite načine. U početku preko migranata iz drugih država Južne Amerike, nastavnica na *Croaticum* – centru za hrvatski kao drugi i strani jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (<http://croaticum.ffzg.unizg.hr/>), a zatim "metodom grude" (*snowball method*). Intervjue sam provodila na hrvatskom ili španjolskom jeziku, odnosno jeziku koji su odabrali kazivači (kazivači često koriste mješavinu obaju jezika). Sve intervjue sa španjolskog jezika prevela sam sama. Kazivači će u tekstu biti anonimni, navest ću spol, godinu rođenja, državu gdje su se rodili i živjeli, odnosno gdje su se preselili i kada je to bitno zbog razumijevanja konteksta kazivanja od kada žive u Hrvatskoj. Budući da jedna obitelj nije uspjela ostati živjeti u Hrvatskoj i da su članovi u različitim valovima napuštali Hrvatsku, kod njih ću navesti koliko su dugo živjeli u Hrvatskoj.

¹³ Dva kazivača imaju hrvatsko državljanstvo. Najstariji kazivač rođen je i živi u Sloveniji, no igrao je nogomet po svim jugoslavenskim republikama, dakle i u Hrvatskoj. Budući da je kao jugoslavenski državljanin bio pravno integriran i u Hrvatskoj, te je govorio o svojim iskustvima iz toga razdoblja, uvršten je u ovaj rad. Kazivačima ću navesti godinu rođenja i da su Romi.

¹⁴ U nastavku istraživanja planira se posebno istraživati uloga nogometa u integraciji Roma.

na stadionima, koji su se održali 5. i 6. travnja 2019. godine u Sesvetama. Budući da je protokol promatranja bio na interakcijama različitih zajednica i pojedincima na tim događanjima (npr. igrala je reprezentacija Roma, azilantata, beskućnika, gluhočujemih ...) i na konferenciji na kojoj je naglasak bio na problemima Roma u Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji, u ovom radu koristit ću tek mali dio te građe iz razloga što bi ta analiza premašila okvire ovoga rada.

U nastavku rada svakodnevne prakse integracije mojih sugovornika u hrvatsko društvo komparirat ću i analizirati prema sljedećim dimenzijama integracijskog procesa: društveno-ekonomskoj, kulturnoj, interakcijskoj, identifikacijskoj i pravno-političkoj (usp. Penninx 2007; usp. Esser 2001:16, prema Penninx i Garcés-Mascareñas 2016:13).

DRUŠTVENO-EKONOMSKA INTEGRACIJA

Pod društveno-ekonomskom dimenzijom integracije smatra se da imigrant ima jednaka institucionalna prava za pronalazak posla, rješavanje stambenog pitanja, edukacije i zdravstvene zaštite (Penninx i Garcés-Mascareñas 2016:14, 15). Budući da bi tema društveno-ekonomske integracije Roma u hrvatsko društvo premašila okvire ovoga rada i zahtijevala sustavno i zasebno istraživanje, ovdje mi je nakana samo pokazati da pojedini Romi, iako su rođeni u Hrvatskoj, nisu društveno-ekonomski integrirani. Kazivač koji je rođen u Zagrebu, pohvalio se da je njegovo dvoje djece završilo srednjoškolsko obrazovanje i da su zaposleni, no slikovito je opisao život velikog broja Roma u Hrvatskoj:

“Naš je život romski jako težak (...) lako je doći kad ti imaš uređen sustav u svojoj lokalnoj zajednici... mi na žalost tražimo još sami sebe (...) nemaju infrastrukturne sadržaje (...) moji prijatelji iz Slavenskog Broda nemaju uvjete jer žive u jednom naselju, to je getoizirano naselje. Kod njih su predrasude ... ima mržnje... znači Rom s Romom, neki dan su se Romi između sebe potukli... mi im moramo dati sadržaj, ne možemo kada žive u getu (...) Ja sam cijeli život živio u normalnim uvjetima (...) on nema toalet, WC, nema gdje ruke oprati, ta su djeca rasuta po naselju...” (Rom, r. 1958.)

O obrazovanju Roma, što je preduvjet ekonomske integracije, u Republici Hrvatskoj provode se brojna istraživanja.¹⁵ Moji sugovornici Romi kroz nogomet su si osigurali egzistenciju i o tome govorili iz vlastitih iskustva. Stoga sam za Rome, u fokus ovog rada pod ekonomsku integraciju, stavila samo ulogu do sada neistraživanog aspekta, nogometa. Ostalu građu iz kazivanja Roma nisam koristila jer je generalizirana.

¹⁵ Više vidjeti radove Nevena Hrvatića, Vedrane Spajić Vrkaš i Dinke Čorkalo Biruški.

Kazivač koji je bio profesionalni nogometaš kazao je:

“Meni je to puno pomoglo kad sam ja naprimer s mamom ili tatom išao po gradu, pare su tu već bile, onda: ‘Ajde mamica kupi nam to, to’, jer nismo mi tada imali za jesti kako bi trebalo. Ja kad je bio Božić, ja sam bio sretan da sam dobio mesa koje sam jeo. Meni je nogomet bila egzistencija... plaću [sam dobivao, op. a.]...” (Rom, r. 1946.)

Zanimalo me može li uključivanje romske djece u sportske aktivnosti utjecati na ostale aspekte života, posebice društvenu inkluziju. Nakon završene karijere nogometaša, isti sugovornik postao je trener i iznimno aktivno sudjeluje u poticanju romske djece na bavljenje nogometom. Važnost toga opisao je:

“... sport je pola zdravlja, zdrav duh u zdravom telu! Ja sam deci pričao: ‘Ja sam igrao fudbal, da nebi igrao ... deca toliko razumjeli da su se oni bolje učili po školama, jer sam ja kontaktirao s učiteljicama i ravnateljicama: ‘Kako ova moja romska djeca što ih ja držim?... oni su čak i bolje bili primljeni u društvo (...) Ja sam uspio da mi čak njihovi roditelji: ‘ [ime, op. a.] Hvala ti!’ Zahvaljuju oni meni: ‘Da tebe nebi bilo dete nebi tako prosperiralo!’ Bolje se uči u školi, igra nogomet, ja ih forsiram ...” (Rom, r. 1946.)

Venezuela je država bogata brojnim prirodnim sirovinama (npr. naftom, plinom), pogodne tropske klime (od oko 17 do 27 stupnjeva) i, prema riječima mojih sugovornika, bila je privlačna brojnim useljenicima. O Hrvatima u Venezueli nema sustavnih etnoloških i kulturnoantropoloških istraživanja. Znamo da su s hrvatskoga etničkog i povijesnog prostora preseljavali u dva vala. Prvi mali broj (oko 200 ljudi) iz ekonomskih razloga preselio je krajem 19. i početkom 20. stoljeća, a drugi veći val nakon propasti Nezavisne Države Hrvatske, kada je Venezuela sredinom 20. stoljeća, primila oko 2500 političkih emigranata. U drugoj polovini 20. stoljeća odlazili su individualni migranti uglavnom na poziv ranijih migranata (usp. Laušić 1999, 2007). Procjenjuje se da u Venezueli živi oko 5000 potomaka Hrvata.¹⁶ Svi moji kazivači koji su ondje živjeli imali su izrazito lijepa kazivanja o životu u glavnom gradu Caracasu. Međutim, od 2000. godine (vladavine Huga Cháveza od 1999. do 2013. i Nicolása Madura od 2013. naovamo)¹⁷ zbog političke, gospodarske i socijalne krize u zemlji (koja je potakla veliku stopu kriminala, ubojstva, inflacije, nesigurnosti, nemira itd.) brojni Venezuelanci je

¹⁶ Više vidjeti: <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatsko-iseljenistvo/hrvatsko-iseljenistvo-u-venezueli/774> (pristup 6. 9. 2019.).

¹⁷ “U siječnju 2019. predsjednik parlamenta Juan Guaidó proglasio se privremenim predsjednikom do održavanja slobodnih izbora, što Madurov režim smatra protustavnim pokušajem osvajanja vlasti” (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64260>) (pristup 6. 9. 2019.).

napuštaju.¹⁸ Prema kazivačima, bogatiji odlaze u SAD, uglavnom na Floridu, a siromašniji i kao izbjeglice traže utočišta u susjednim državama Južne Amerike. Svi moji sugovornici, osim jedne obitelji, preselili su u Hrvatsku nakon 2000. godine i svi su suglasni da:

“Que nunca hubieramos decidido venir si la situación no estuviera así allá.

Si fuera un país seguro. (Nikad ne bi došli [u Hrvatsku, op. a.] da nije bila takva situacija tamo. Da je Venezuela sigurna zemlja.)”

(ž., r. 1960., Venezuela, u Hrvatskoj od 2009.)

Odluka o preseljenju, nije bila laka. Tijekom intervjua saznala sam da se donosila i po desetak godina, uz prethodne višemjesečne i višetjedne “probne dolaske”. Članovi obitelji nerijetko su u Hrvatsku dolazili postupno, npr. djeca na stipendije, ljetne škole (folklor, hrvatskog jezika), odrasli ili čitave obitelji da ispitaju mogućnosti života i rada. Nitko od kazivača prije odlaska nije prodao nekretninu u Venezueli. Obiteljsko iskustvo i što je wprevagunulo u odluci vidi se iz primjera kazivanja:

“To je bila moja supruga. Ja sam mislio ostati još... U Venezueli je sada grozna situacija (...) Ona je odlučila, kak’ ste vi žene malo drugačije, kaže: ‘Game over!’ kad su jednu našu prijateljicu koja je bila podrijetlom Hrvatica, koja je s nama plesala folklor, nju su ubili. (...) jer su htjeli ukrasti njen laptop i onda je [ime supruge, op. a.] rekla: ‘Ja neću čekati da ja ili netko od mojih to proživi!’. Prekrasna država, prekrasni ljudi, vi dođete u Venezuelu i kažete: ‘Ovo je raj!’, ali kad vi izađete na ulicu vaš postotak života je k’o baterija, počinje se spustiti.” (m., r. 1963., Venezuela, Hrvatska)

Preseljavanje Hrvata iz Venezuele iz etnički miješanih brakova (s potomcima migranata, uglavnom Europljana) bazirana je na razmatranju čije državljanstvo mogu lakše dobiti i gdje im je bolja kvaliteta života. Kada se promatra njihova društveno-ekonomska integracija, važno je naglasiti da sami ističu da se međusobno imovinski razlikuju (od vlasnika transnacionalnih i/ili velikih privatnih tvrtki, do ljudi s malom ušteđevinom), razini obrazovanja, dobi (od djece do umirovljenika) što ima snažan utjecaj na njihov svakodnevni život i integraciju. Svi s kojima sam razgovarala prve godine u Hrvatskoj živjeli su od ušteđevine, a nekima ona i danas služi kao pomoć. Oni koji su imali malu ušteđevinu nisu mogli trajno ostati u Hrvatskoj:

“... [u prosjeku Hrvati iz Venezuele, op. a.] imaju novaca za živjeti dvije godine i imaju tamo stan i uredi dva ... Oni imaju novac. Ali mi, mi nismo [imali, op. a.] zbog toga nismo uspjeti”. (ž., r. 1967. u Venezueli, u Hrvatskoj živjela 4 godine)

¹⁸ O povijesti i politici Venezuele od početka 19. stoljeća do 2004. godine vidi: Kos-Stanišić 2009: 193–210.

Istraživanje pokazuje da u Hrvatsku preseljavaju bogatije obitelji, koje su često u Venezueli imale privatne firme. Velik broj kazivača i njihovih poznanika i dalje su nastavili virtualno raditi u Venezueli, često u vlastitim firmama, a u Hrvatskoj žive. Najbogatiji, kao što je jedna obitelj, u Hrvatskoj su otvorili podružnicu firme, odnosno bave se istim poslom kao i u Caracasu i funkcioniraju transkontinentalno. Obitelj živi u Hrvatskoj, firmu u Venezueli vode iz Hrvatske s time da pojedini članovi obitelji, otac, majka ili najstariji sin povremeno odlaze na nekoliko tjedana u Caracas. Kazivači zaposleni u IT sektoru, web dizajneri, prevoditelji, pravnici, arhitekti, rade na daljinu za tvrtke koje se nalaze u Venezueli, ali i u drugim zemljama EU-a, koristeći engleski ili španjolski jezik. Na taj način i oni u Hrvatskoj fizički žive, a virtualno rade u inozemstvu (usp. Aneesh 2006).

Kao najveći nedostatak života u Hrvatskoj kazivači iz Venezuele naveli su nemogućnost pronalaska posla u struci, odnosno dovoljno dobro plaćenog posla u Hrvatskoj. Kazivači koji u Hrvatskoj rade, uglavnom rade kod drugih povratnika iz Venezuele i Južne Amerike ili pronalaze poslove ispod svoje razine obrazovanja i to u području sive ekonomije (npr. davanje instrukcija iz španjolskog jezika, čuvanje djece i sl.). Te poslove pronalaze uz pomoć migrantskih mreža – na preporuku drugih koetničkih imigranata iz Južne Amerike. Glavni problem ostanka u Hrvatskoj upravo je nemogućnost ekonomske integracije, kao što je navela kazivačica čiji su članovi petročlane obitelji pokušali, neki kraće, neki dulje (od 3,5 do 6,5 godina) živjeti u Hrvatskoj. Zbog različitih razloga (otac zbog nemogućnosti pronalaska posla, dijete zbog nemogućnosti upisa fakulteta, odnosno polaganja državne mature iz hrvatskog jezika, majka zbog nemogućnosti pronalaska dovoljno plaćenog posla da bi prehranila obitelj), jedan po jedan tijekom tri godine napuštali su Hrvatsku i bili prisiljeni remigrirati u druge države Južne Amerike. S tom sam obitelji bila u tjednom kontaktu skoro godinu dana. Kazivačica je prema meni bila iznimno otvorena te sam, često ni ne pitajući, bila detaljno upućena u svakodnevne obiteljske izazove života u Hrvatskoj, a često mi je pričala i o drugim Hrvatima iz Venezuele koji su živjeli u Zagrebu ili Caracasu i s kojima je često kontaktirala i održavala transnacionalne veze. Posljednji intervju s njom vodila sam nakon što su prvo suprug, nakon njega stariji sin te ona otišli iz Hrvatske, a ona je nakon pola godine došla u posjet kćeri i sinu koji su tada još živjeli u Zagrebu. Naglasivši da je dugo o tome i sama razmišljala, vrlo strukturirano navela mi je 20-ak razloga zašto nisu mnogi ostali ovdje. Dio toga odgovora je:

“Posao za mene bilo je negativno. Ja nisam znala ... tu trebamo puno papiri, certifikati ... U Venezuela... moj diploma je na zidu, nema ni kopija. Ja sam radila, samo išla i oni: 'Okej, možeš sjediti i moraš raditi ovo'. Ja sam radila (...) kad ti moraš pokazati što radiš ovo za mene je bolje nego papir. Ali ovo bilo je vau! (...) Sustav okej funkcionira ... jer ljudi imaju papiri, ali mi nemamo. Zbog tog ja nisam radila. Ovo bilo je prvi [nedostatak i šok,

op. a.]. Drugi, ja nisam znala da mi može biti toliko teško naučiti hrvatski. Ja sam bila sigurna da ja u 3, 4 mjeseci ja govorim hrvatski. (...) Još sada ne mogu razgovarati [nakon završena tri stupnja učenja hrvatskog jezika na *Croaticumu – centru za hrvatski kao drugi i strani jezik*¹⁹ i 4 godine života u Hrvatskoj, op. a.]” (Ž., r. 1967. u Venezueli, u Hrvatskoj živjela 4 godine)

Problemi s pronalaskom posla zadaju ovim koetničkim migrantima još jedan velik problem koji su isticali, a to je da nemaju zdravstveno osiguranje, a većina se boji i budućnosti jer ne uplaćuju mirovinsko osiguranje u Hrvatskoj. Budući da su kazivači u hrvatskoj zajednici u Caracasu pozivani na povratak u domovinu, nisu bili pripremljeni na razne probleme s kojima su se sretali nakon preseljenja u Hrvatsku. U jednom primjeru zabilježila sam da su brojni neočekivani problemi pri pronalasku posla, prebrzo trošenje uštedevine, doveli je psihičkog oboljenja, kao što je jednom kazivaču dijagnosticiran PTSP.

Većina Hrvata iz Venezuele teško govori ili uopće ne zna hrvatski jezik. Još im je veća teškoća pisanje hrvatskog jezika, što predstavlja značajnu prepreku koja im ometa uspjeh u pronalaganju posla. Neki su i do dvije godine čekali da im se verificiraju fakultetske diplome koje u većini slučajeva nisu adekvatne hrvatskom standardu zanimanja. Iako svakodnevno na vijestima slušamo da Hrvatskoj nedostaje liječnika, kazivačica čiji je sin subspecijalist, kazala je da mu je u Hrvatskoj ne priznaju i naglasila je da su mu u Ministarstvu zdravstva RH preporučili da pokuša u Španjolskoj:

“... naša sva djeca su završila fakultete (...) samo u Hrvatsku je strašno za doć. Naš sin je sada bio u Hrvatskoj ima 55 godina i poznat je u Venezueli kao jako dobar liječnik i bio je tri godine u Engleskoj na specijalizaciji, ali u Hrvatskoj ne vrijedi. On mora tu ići ponovno u đачke klupe” (Ž., r. 1937., Hrvatska, u Venezueli od 1954., Hrvatska)

Djeca srednjoškolskog uzrasta teško mogu nastaviti školovanje u Hrvatskoj. Ne mogu položiti državnu maturu i nisu u mogućnosti upisati preddiplomski studij niti pratiti redovnu nastavu jer se ona na većini hrvatskih sveučilišta izvodi na hrvatskom jeziku. Stoga velik dio mladih potomaka Hrvata iz Venezuele, s hrvatskim putovnicama, studira na europskim sveučilištima:

“Kada smo se preselili sin je imao 18. godina. Završio je gimnaziju i nije mogao položiti hrvatsku državnu maturu. Sad uči u Irskoj, ovdje nije mogao. Čekao je da otvaraju strojarstvo na engleskom, a nisu...”
(Ž., r. 1960., Venezuela, Hrvatska)

¹⁹ Za prvi stupanj peteročlana obitelj dobila je stipendije, za drugi su stupanj samo djeca dobila stipendije, roditelji su si sami platili. Treći su stupanj sami platili za peteročlanu obitelj što im je bio velik izdatak.

Na pitanje što bi se u Hrvatskoj trebalo promijeniti, jedna je kazivačica odgovorila: "Ja mislim da moraš promijeniti sve. Jer sustav je za Hrvati. I za Hrvati koji rodili su se tu. Hrvati od drugih zemlja ne može. Ti možeš živjeti super, ali ne možeš raditi, nema (...) Ovo je super zemlja. Za Hrvate (...) birokracija ima previše... ima previše zakon. Ja volim red i volim organizacija, ali tu je previše" (ž., r. 1967., Venezuela, u Hrvatskoj živjela 4 godine)

Kazivači su jako isticali probleme povezane s hrvatskim administrativnim sustavom i njegovo nerazumijevanje:

"Ima toliko zakona bez smisla. Za nas nema puno logike, ne. Neki zakoni, dobro ja sam se bavila tamo pravom... [kazivačica je odvjetnica, op. a.] (...) puno birokracije, trebaš napraviti to, a prije nego napraviš to, trebaš i to i to i to. (...) to je drugi život, ne. Drugi ljudi, drugi mentalitet... Ljudi su komplicirani..." (ž., r. 1960., Venezuela, Hrvatska)

Dok brojni Venezuelanci napuštaju državu kao izbjeglice, svi kazivači iz Venezuele preselili su u Hrvatsku kao hrvatski državljani, a ne kao osobe koje su ovdje tražile međunarodnu zaštitu. Iako ih to nisam pitala, tijekom intervjua pojedini su pokazivali empatiju prema izbjeglicama, koje dolaze i prolaze kroz Hrvatsku. Komentirali su kako hrvatski mediji jako malo izvještavaju i prate situaciju u Venezueli i da je kod njih isto kao u Siriji. Poneki su razočarani, kao što se vidi u komentaru jedne kazivačice: "Ja vidim kako se tu primaju izbjeglice, Sirijci i to, a naše bogme ne primaju lako. Jer više mi volimo tuđe nego svoga!" (ž., r. 1937., Hrvatska, u Venezueli od 1954., Hrvatska)

KULTURNA INTEGRACIJA

Kazivači Romi isticali su da o njima postoji mnogo stereotipa, pa i kulturoloških. Iako sam u intervjuima zabilježila zanimljiva kazivanja o romskim običajima i vjerovanjima,²⁰ koja su mi rado kazivali, a o kojima su slušali ili u njima sudjelovali kao djeca, sa žaljenjem su rekli da ih oni više ne prakticiraju. Navodili su razlike između romskih zajednica u Hrvatskoj, na neki način pravdajući se i ističući da nisu svi Romi isti, da neki običaji nisu dobri, poput dogovorenih sklapanja brakova kod maloljetnika koje, prema njima, prakticiraju Romi koji su u drugoj polovini 20. stoljeća, iz Bosne i Hercegovine i drugih

²⁰ Romska kultura opsežna je istraživačka tema i u ovom radu nije mi nakana prikazivati je. Više o kulturi romskih zajednica vidjeti radove autora: Jean-Pierre Liégeois, Tatomir Vukonović, Ljatif Demir, Zoran Lapov itd.

država jugoistočne Europe, preselili u Hrvatsku. Kazali su da se romska tradicijska kultura gubi, istaknuvši da, danas Romi ne znaju svirati, da žene rijetko proriču budućnost iz dlanova i da su te promjene rezultat uvođenja "televizije i telefona". Svi kazivači tijekom života zbog svoga romskog podrijetla bili su percipirani kao kulturološki Drugi i često izloženi etiketiranju:

"Gledajte, u početku, kada sam ja prvi puta došao ... na trening, svi su me gledali, moji vršnjaci, djeca, kao i šaptali: 'Gledaj to je Cigo, to je Cigo, Cigan', a ja sam u sebi mislim što da prekinem, da ne slušam tu diskriminaciju da prekinem, da idem dalje. Ali meni je hvala Bogu, dragi Bog dao toliko talenata da sam ja to sve preslušao. Mene ništa drugo nije zanimalo, ja sam sebi rekao, dobro ja sam Cigan za vas, ja ne mogu iz kože, ali pokazat ću ja vama na zelenom polju na igralištu što zna Cigan s loptom. To mi je uvijek najbitnije da sam ja najbolji na terenu" (Rom, r. 1946.)

Domicilno stanovništvo može i ne mora biti otvoreno k drugačijim kulturama. Stoga, ako se doseljenici u odnosu s domaćima vide kao "Drugi", vrlo je vjerojatno da će težiti biti priznati i prihvaćeni u zajednici primitka (Penninx i Garcés-Mascareñas 2016:14, 15). Hrvati koji žive izvan Republike Hrvatske, imaju isti etnički identitet kao i Hrvati koji žive u domovini, upoznati su sa zemljom podrijetla preko obitelji i iseljeničkih zajednica, međutim prethodna istraživanja (usp. Rajković Iveta i Gadže 2014; Rajković Iveta 2012; Čapo Žmegač 2011; Čapo 2019), kao i ovo istraživanje, pokazuje da se kulturološki i subjektivno jako razlikuju. I ovi koetnički migranti tek s preseljenjem usvajaju kulturu, jezik, društvena obilježja i način života u mjestu preseljenja. Na pitanje "Kad si došla u Hrvatsku, je li nešto bilo drugačije nego si je zamišljala u Venezueli?", dobila sam odgovore, poput ovoga:

"Da, sve. Ovo nije druga zemlja, ovo je drugi univers [smijeh, op. a.]. Totalno drugačije. Ljudi su čudni, nisu otvoreni... da, ja sam imala u Venezuela ideja ... kako je Hrvatska. I ne, ništa, nimalo". (Ž., r. 1992., Venezuela, u Hrvatskoj živjela 6 godina)

"Ja sam mislila tu je kao Hrvati iz Venezuele. Ja sam mislila kao hrvatski dom [u Caracasu, op. a.]. I ovo nije tako. Pola bilo je loše, i pola bilo je bolje" (Ž., r. 1967., Venezuela)

Ova kazivanja pokazuju da je koncept kulture kod Hrvata u Venezueli dinamičan i fluidan entitet i da su pripadnici hrvatskog iseljeničtva aktivni sudionici koji su kulturu (re)kreirali. Na to je svakako utjecalo doseljavanje u različitim valovima i iz različitim krajeva Hrvatske, život u drugačijoj klimi, što je rezultiralo modificiranjem i obilježavanjem

godišnjih²¹ i životnih običaja, sklapanje etnički miješanih brakova, zamjena hrvatskog jezika španjolskim, te u konačnici stvaranjem drugačijih mentaliteta.

I dok je većina kazivača prije preseljenja poznavala i njegovala hrvatsku kulturu, u većoj ili manjoj mjeri, ima i onih koji prije preseljenja ništa nisu znali o Hrvatskoj, kao što su moje dvije kazivačice, majka (K1, r. 1967.) i kći (K2, r. 1992.), navele bračni par u kasnim tridesetim godinama kojima su pomagale u administrativnim i svakodnevnim preprekama nakon preseljenja:

“K1: Oni su... jako čudni jer oni nisu upoznali hrvatski, Hrvatska.

K2: Ništa, nisu znali ništa.

K1: On je ... unuk od Hrvat. I nisu govorili ni jedan riječ, ništa. [ime kazivačičine kćeri, op. a.] dala instrukcija.

K2: Ali ne znaju baš ništa. Ne znaju ni što je sarma, ni što se radi za Božić...

K1: Ali oni vole, vole Hrvatska... on ima firmu iz Venezuele i on radi preko internet i ovo se može, da. (...) I on misli, on zna, on mi je rekao: ‘Da ja znam, ja ne mogu raditi tu, nemam opciju i ne tražim, ništa. Ja samo moram raditi u Venezueli’ (...)”

Iako su kazivači hrvatski državljani, kao i oni koji su se rodili u Republici Hrvatskoj, navodili su da se u Hrvatskoj osjećaju strancima, kao što je vidljivo na primjeru odgovora na pitanje: Kako ste zadovoljni životom nakon preseljenja?

“K: Nije lako za strance. I ljudi su dosta, nisu ovak kao kod nas da su dosta... ljubazni, otvoreni. I ne znam, meni se čini da ne voli strance. To nisam mislila prije, al sad kad više i više gledam, da.

Ali vi ipak imate hrvatske korijene i dokumente, Hrvatica ste?

K: Da, ali nisam se rodila tu i to ne.

Da li se onda smatrate strankinjom u Zagrebu?

K: Da.

A vaša mama [koja se vratila s njima, op. a.], ona se tu rodila, ova rodbina koju ste imali od prije...?

K: Često se vidimo i sve, ali opet, imaju druge mentalitet, ne. Nismo iste. I mama ovdje se osjeća kao stranac. Ona nije htjela doć, ona je rekla da ovdje nije lako, da ljudi su, baš su dosta zatvoreni i ona ipak se bolje nađe tamo nego ovdje”. (Ž., r. 1960., Venezuela, Hrvatska)

²¹ Analiza ove građe ostaje temom nekoga drugog rada. Izdvojiti ću samo da su svi isticali da se ne kiseli kupus i kako su se snalazili raditi sarmu za Božić na visokim temperaturama. Budući da je mak zabranjen, ipak su ga “švercali” da mogu napraviti makovnjače koje su, po kazivačima, neizostavni elementi hrvatskoga blagdansko stolova i sl.

INTERAKCIJSKA DIMENZIJA INTEGRACIJE

Integracijski proces trebao bi biti dvosmjernan, uz uzajamno prilagođavanje i prihvaćanje društva prijema i osoba koje se trebaju integrirati (Penninx i Garcés-Mascareñas 2016:11). Moji sugovornici iz obje intervjuirane skupine isticali su upravo takva svoja nastojanja. Kazivači Romi koji su aktivni u organizaciji nogometnih kampova za integraciju isticali su da: "Mi se moramo družiti s većinskim narodom". U kampove koje organiziraju šest godina, dva puta godišnje diljem Hrvatske,²² svaki put u drugom gradu, nastoje uključiti djevojčice i dječake, neovisno o etničkoj pripadnosti. Kazivač je objasnio:

"Ako radim, radim za svu djecu, ako ćeš ih u geto staviti ti nikada nećeš biti educiran, niti se integrirati kroz loptu, uvijek ćeš biti u nekim svojim fazonima i u svojim pričama, pričat ćeš taj svoj bajaški jezik ... a oni su tu došli pred 700 godina..." (Rom, r. 1958.)

Reflektirajući se na lošu praksu, zatvorenost Roma Bajaša, isti je kazivač svjestan da uključivanje u društvo mora biti dvosmjernan proces i da se i Romi moraju potruditi uključiti u društvo i ne kršiti zakone:

"Mi se sportom bavimo... sportsko društvo Roma je rekreativno (...) on je bir'o zdrav život. Da ne prodaje drogu, da nije pijanac. Ne drogi, ne pijanstvu, ne druge stvari koje nisu u društvu normalne. Društvo treba nama pomoć, a mi društvu..." (Rom, r. 1958.)

Iako je bio dobar nogometaš i tijekom druge polovine 20. stoljeća igrao u jugoslavenskoj nogometnoj ligi, sugovornik Rom, zbog svoga podrijetla čitav je život bio diskriminiran i izložen verbalnim napadima i provokacijama:

"U Šibeniku imam najslabijih uspomena. Tamo su mi 100 puta cigansku majku proklinjali. 'Cigane, Cigane!'... a ja u zadnoj minuti njima zabijem zmagoviti [na slovenskom: pobjednički, op. a.] gol i onda ja trčim baš pred nji gdje sam čuo da mi najviše proklinjali majku: 'Drugovi moji, drugovi moji', i to s time sam se ja njima nekako odužio". (Rom, r. 1946.)

Istog nogometaša kao dobrog igrača koji je doprinio da njihova momčad pobijedi drugi suigrači i navijači nogometnih klubova u kojima je igrao uglavnom su, kako kaže, prihvaćali, no na prvu grešku njegova etnička pripadnost bila je povod za diskriminaciju:

²² Kampove organizira udruga romske manjine u Hrvatskoj koja se zove Svjetska organizacija Roma uz organizacijsku i financijsku pomoć Hrvatskoga nogometnog saveza. Više o kampovima vidi na: <https://hns-cff.hr/grassroots/manjine/> (pristup 3. 9. 2019.).

“Gledajte, ja sam diskriminiran bio oduvijek, ako ne na igralištu, onda izvan igre. Jer gledajte ja sam mogao 85 minuta igrati super, super a jednu loptu sam ja pogrešio i onda: ‘Ade Cigo, migo!?!... s tribina...’ (Rom, r. 1946.)

Pojedini Hrvati iz Venezuele također su isticali da su se nastojali uklopiti u hrvatsko društvo i steći nove prijatelje u lokalnom stanovništvu, međutim od toga su morali odustali jer nije bilo iste želje od druge strane:

“... ovo bio je pogrešno. Ja sam mislila kad imaš prijateljice venezuelanske ne možeš ići unutra ove zemlje. I ja sam rekla djecu, i [ime supruga, op. a.] i ja: ‘Moramo imati prijatelji Hrvati i moramo upoznati kako funkcionira ovo i ništa govoriti španjolski! Ništa!’ Ali ovo bio je jako loša ideja jer je jako teško imati prijatelji Hrvati. Ljudi tu imaju prijatelji od malih [nogu, od djetinjstva, op. a.]... i kad ti imaš 20 godina ili 30 ili 40, ne možeš imati prijatelje (...) U Venezuela je drugačije. Ljudi je otvoreniji (...) ostali ljudi su pametni [Hrvati iz Venezuele, op. a.], imaju samo kontakt s venezuelanskim... i ne znam, prošle dvije godine ja sam rekla mojoj obitelji: ‘Okej ništa. Imamo prijatelji koji govore španjolski, koji su drugačiji tip osobe, i gotovo!’ I bolje bilo je (...)”. (Ž., r. 1967. u Venezueli, u Hrvatskoj živjela 4 godine)

I ovo je istraživanje pokazalo postojanje snažne migrantske mreže između hrvatskih iseljenika koji potječu iz Južne Amerike, govore španjolski jezik i preselili su u Hrvatsku (usp. podatke o Hrvatima iz Argentine, Rajković Iveta i Gadže 2014, Rajković Iveta 2014). Ista je kazivačica dalje objasnila zašto su se odlučili više družiti s Hrvatima koji su također preselili u Hrvatsku iz različitih južnoameričkih država:

“Mi smo isti ljudi. Tu, Europa je drugačija, Europa svaki zemlja je totalno drugačiji, ima drugi jezik ... U Amerika sve smo isto. Isto je Peru ili Čile ili Argentina (...) to je isto kao Venezuela.” (Ž., r. 1967. u Venezueli, u Hrvatskoj živjela 4 godine)

Ostali kazivači iz Venezuele srednje dobi kazivali su da teško pronalaze nove prijatelje u Hrvatskoj i da su usamljeni. Slobodno vrijeme obično provode s ljudima koji govore španjolski jezik, odlaze u npr. *Hrvatsko-hispansko društvo* osnovano u Zagrebu 2006. godine. Povremeno se rekreativno uključuju u timske sportove i aktivnosti (npr. pilates, nogomet) koji im također služe za pronalaženje prijatelja i pružaju mogućnost interakcijske dimenzije integracije. No, smatraju da njihovi vršnjaci iz Hrvatske imaju previše radnih i obiteljskih obaveza i da se ljudi subjektivno ranije osjećaju starima i teško šire svoj društveni krug, kao što je vidljivo u kazivanju bračnog para rođenog u Venezueli početkom 1960-ih godina:

Ž: ... bavim sa baletom, oduvijek, ali to je kao hobi, ne. Ali ovdje ljudi nisu navikli na to da žene [koje plešu balet, op. a.] nisu mlađe... Ovdje ljudi kao da ostare prije nego tamo (...) Ne družimo se puno s Hrvatima.

M: No, no, no tenemos muchas relaciones con (Ne, ne, nemamo puno kontakata)... sa susjedima. (...) No. ¿Hemos ido alguna vez? (Ne, jesmo li ikada išli?)

Ž: Da, išli smo van, ali ne svaki vikend. Ali sad će početi proljeće. Kad je zima ljudi su više u kućama... ljudi ovdje nisu tako otvoreni... prijateljstvo, ne. ¿Tú has conocido a alguien? (Jesi li upoznao koga?)

M: Hrvati? Los vecinos (susjedi), susjedi... teško je.

Ž: ... i uvijek te gledaju kao, okej, ja mogu te primit ali ti nisi odavde. Tak ja osjećam, možda to nije ovak."

Suprotno njima, njihova djeca, srednjoškolci i studenti isticali su izvrsne društvene odnose koje su uspostavili u Hrvatskoj s hrvatskim građanima ili drugim strancima s kojima idu u međunarodne škole. Iako i većina djece tek uči hrvatski jezik, s prijateljima pričaju na engleskom jeziku.

IDENTIFIKACIJSKA INTEGRACIJA

Tijekom intervjua s različitim tipovima imigranata došla sam do zaključka da su subjektivne dimenzije integracije najteže ostvarive, da netko može biti pravno, politički i ekonomski integriran ali da je za osobno zadovoljstvo života najvažnija identifikacijska dimenzija. Unatoč mišljenjima političkih elita da je dovoljno ljudima hrvatskog podrijetla dati hrvatske dokumente, pozvati ih i preseliti u domovinu predaka u kojoj nisu nikada živjeli, i ovo kvalitativno istraživanje pokazuje da to u svakodnevnom životu nije lako, pa čak niti onima koji su se rodili u Hrvatskoj i iz nje iselili. Na pitanje kazivaču koji je rođen u Hrvatskoj i zbog ljubavi preselio u Caracas: Gdje se više osjećate doma, ovdje ili u Venezueli? Kazao je:

"Nekad se osjećam da sam tu doma, ali tamo sam više doma nego ovdje (...) jer od tih 50 godina života prima čovjek druge impulse života nego što je primo ovdje, a ove ovdje koje prima nisu više oni koje je ostavio. Dakle ja sam ovdje stranac! A tamo nisam, to je razlika. Na primjer, ja tamo idem i uvijek nekog sretnem: 'Bok kako si, što ima?' A ovdje po Zagrebu se mogu šetati koliko hoću i gdje hoću no nikog neću sresti. To je velika razlika." (m., r. 1930. u Zagrebu, u Caracasu živio od 1958., Hrvatska)

Ovo kazivanje potvrđuje da su za subjektivni osjećaj pripadanja, dakle identifikacijsku dimenziju integracije, bitni prijatelji, poznanici i interakcijska dimenzije integracije.

Sugovornik Rom također je rođen u Zagrebu, nikada nije živio izvan Zagreba i Hrvatska mu je jedina domovina. On sam sebe identificira Zagrepčaninom, no istaknuo je da ga drugi tako ne percipiraju. Kazao je: "Diskriminiran sam u svom gradu Zagrebu, gdje sam tu rođen. Kako ću ja sad reći da je kod nas sve divno, bajno sjajno (...) nejednakost, netolerancija i neravnopravnost". (Rom, r. 1958.). I ostala dva kazivača Roma smatraju da pripadaju državama u kojima žive, ali da su zbog svoje boje kože od drugih građana identificirani kao Drugi. Svi su kazivači rekli da Hrvati i Romi imaju različite mentalitete, i da su oni po tome prvo Romi. Također su naglašavali veću otvorenost i bržu socijalizaciju Roma, te zatvorenost i hladnoću Hrvata.

Istraživanje pokazuje da svi kazivači Hrvati iz Venezuele, neovisno jesu li sami migrirali ili su potomci migranata i rođeni u Venezueli, imaju hibridni identitet (usp. Brettell 2003; Grbić Jakopović 2014), pa čak i pripadnici i potomci političke emigracije. Za svoju obitelj kazivačica je kazala:

"Mi, ja bi rekla svi [iz obitelji, op. a.] imamo dvije domovine (...). Ja sam uvijek razmišljala gdje ti je ljepše? Gdje ti je bolje? Razmišljala sam, kada Hrvatska bude slobodna ja ću ići u Hrvatsku živjet. O tom sam sanjala, mada nikada nisam mislila da će biti slobodna! Ali možda zato što Venezuela je sada u toj teškoj situaciji, onda više ideš prema njoj jer ona te više teba". (Ž., r. 1937., Hrvatska, u Venezueli od 1954., Hrvatska)

Za subjektivan osjećaj nepripadanja, kazivači su isticali drugačije mentalitete:

"Ja nisam ni Venezuelanac po mentalitetu, kad uzmem prosjek Venezuelanaca su drugačiji. A po mentalitetu nisam ni Hrvat (...). Kad dođeš tu onda ti si Hrvat, ali koji imaš drugo malo srce, venezuelansko ... i ta dva mala srca se nađu negdje". (m., r. 1963., Venezuela, Hrvatska)

Svi kazivači iz Venezuele su kazali da se u Hrvatsku nisu vratili, kao što je vidljivo u primjeru koji slijedi:

"Nismo se vratili, nego smo došli [smijeh, op. a.] (...) Mi smo mislili da će bit lakše, ne. Ne da će biti dobro, uvijek seliti se je teško. I ipak nemaš 20 godina, imaš obitelj i to sve. (...) Ali ne! [smijeh] Nije bilo tako lako (...)". (Ž., r. 1960., Venezuela, Hrvatska)

Kazivači su navodili i prednosti života u Hrvatskoj, poput sigurnosti, čistoće (ulica), blizine, finih vina i hrane i sl. Unatoč brojnim preprekama, Hrvatima iz Venezuele se sviđa Hrvatska i nadaju se da će se s vremenom stvari poboljšati:

“Samo govorimo loše stvari, mi smo tu zato jer sviđa nam se. Ali ljudi su jako rudos (nepristojni)... nisu polite, amables (pristojni, ljubazni). Kad hodaš po ulicama, mi nismo naviknuti na to, meni smeta kad netko: ‘Samo malo, makni se’ (...) dobro smo ovdje, samo trebamo nešto naći za, da se bavimo... Ali da nije lako tu živjeti i se naviknuti, nije. Mi nismo mislili da će bit tak teško. Polako. Isto, to je period, trebaš to proć”. (Ž., r. 1960. u Venezueli, u Hrvatskoj od 2009.)

Iskustva preseljenja koetničkih migranata izrazito su kompleksna. Procesi reintegracije traju godinama i osjećaj pripadanja dugo se stvara, kao što je vidljivo iz kazivanja žene koja je u Hrvatsku preselila prije tridesetak godina:

“Prva stvar što je bilo meni strašno, ja sam došla, ja nisam imala papire [hrvatske dokumente, op. a.] nego sam ih vadila tu i to je bilo živa muka. Šest mjeseci mi je trebalo, što mi je bilo nepojmljivo. Šta sad, ja sam bila oženjena za Hrvat, moj muž je bio upisao djece, ja sam porijeklom [Hrvatica, op. a.] i sve. To je bilo teško. Onda drugo šta je bilo, meni je bilo ‘94. [tijekom Domovinskog rata, op. a.], ja sam bila u šoku kako su ljudi bili negativni, dramatični. Tada je bilo sve tmurno, to mi je bilo kulturalni šok (...) mene je koštalo ja bih rekla 7, 8 godina. Ja se sjećam jedanput kad sam putovala i sam sletila u Zagrebu i sam rekla: ‘Okej sad sam doma’. Ali koštalo me, da”. (Ž., r. 1957. u Venezueli, od 1994. živi u Hrvatskoj)

PRAVNO-POLITIČKA INTEGRACIJA

Pravno-politička dimenzija integracije odnosi se na dobivanje političkih prava i statusa te je li i u kojoj je mjeri pojedinac član političke zajednice u mjestu preseljenja (Penninx i Garcés-Mascareñas 2016:14, 15). Za razliku od devedesetih godina 20. stoljeća kada su potomci hrvatskih iseljenika lako dobivali hrvatsko državljanstvo, zakoni o dobivanju državljanstva imali su dopuna i izmjena i bilo ih je teže dobiti.²³ Većina potomaka hrvatskih migranata iz Južne Amerike dolazi u Hrvatsku s hrvatskim dokumentima, jer mogu steći hrvatsko državljanstvo na osnovi hrvatskog podrijetla. Iako tema ovog rada nisu komparativni zakoni Europske unije o dobivanju državljanstva, prema kazivanjima kazivača dolazi se do zaključka, da iako su se zakoni o dobivanju hrvatskog državljanstva postrožili ulaskom RH u EU, hrvatsko se državljanstvo i dalje lakše može dobiti u odnosu

²³ Usp. *Zakon o hrvatskom državljanstvu*. Narodne novine (NN) 53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11, 110/15.

na druga državljanstva, npr. Italije, Španjolske, Francuske, Njemačke (usp. Bauböck 2019). Primjerice, jedan kazivač ima pretke koji su migrirali iz Španjolske, Italije, Francuske i jedna mu je baka Židovka. Na osnovi toga što mu je djed Talijan iz Pule dobio je hrvatsko državljanstvo. Njegova obitelj imala je samo venezuelansko državljanstvo, međutim promjenom političke situacije i krize u državi njegov otac, kao i, kako je objasnio, većina drugih Venezuelanaca, istraživali su koje bi još državljanstvo mogli dobiti:

“I bila je ideja zato što je počeo Chavez biti tamo... uglavnom, njihove ideje, komunističke i tako dalje. I dobro, mislio je ako nešto se događa bilo bi dobro da imamo drugo državljanstvo, da možemo otići bez problema”.
(m., r. 1987., Venezuela, Hrvatska)

Nakon toga kazivač je zatražio i dobio stipendiju od Državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske za učenje hrvatskog jezika na *Croaticum* – centru za hrvatski kao drugi i strani jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, došao u Hrvatsku i, za sada, ovdje ostao.

Kazivači iz Venezuele uglavnom su potomci političkih emigranata. Velik dio bio je politički aktivan prilikom osamostaljenja Republike Hrvatske. Kazivali su da su “čitav život sanjali o povratku”, isticali su veliku ljubav prema Hrvatskoj, bili su jako aktivni u hrvatskoj zajednici, slali Hrvatskoj novčanu i materijalnu pomoć tijekom Domovinskog rata, lobirali za priznanje itd. No kada se Hrvatska osamostalila, ta ljubav ipak nije bila dovoljna da se presele, tj. “vrate” u Hrvatsku, nego je najveći dio odlučio ostati i dalje živjeti u Venezueli. Jedna kazivačica to je i sama primijetila te je komentirala:

“Domoljublje, to je interesantno. Ja sam isto rekla, svi se busaju u prsa [stavljajući desnu ruku na srce, pokazuje da su Hrvati, op. a.], onda kad je trebalo doći [misli na 1990-e kada se hrvatsko iseljništvo pozivalo na povratak, op. a.], onda nitko nije došao. A onda kad je postalo frka onda svi su došli ili su htjeli doći”. (ž., r. 1957. u Venezueli, Hrvatska)

Dok su živjeli u Venezueli, kazivači (većinom muškarci), kazali su da su glasali na hrvatskim izborima. Smatraju da je to njihova obaveza, kao i pratiti političku situaciju u Hrvatskoj. Nakon preseljenja u Hrvatsku, većina kazivača i dalje glasa na svim izborima i to pravo glasa im je važno. Međutim, nitko od kazivača nije aktivan u hrvatskim političkim strankama.

Analiza intervjua pokazuje nužnost sveobuhvatnijeg razmatranja diferencijacije između pravne i političke dimenzije integracije, tj. participacije. Iako istraživanje pokazuje da su obje skupine pravno integrirane u društvo (u smislu pravnog status), politička je dimenzija kompleksnija.

Sugovornici Romi imaju sva pravna i politička prava kao i svi drugi hrvatski građani.

No nekima od njih smeta što se pojmom Rom politizira. Držeći govor na 4. konferenciji Roma o sportu. *Reci ne! govoru mržnje na stadionima*, jedan je govornik kazao:

“Ja gdje god dođem: ‘Dobar dan, Dobar dan. Što ste po nacionalnosti?’ Ja kažem: ‘Cigan!’ [uzvik, op. a.] Kaže: ‘Mislite Rom?’, ‘Ne Rom je nastao 1971., a kaj je bilo s onim Ciganima koji su nastali prije 1000 godina, kaj ste njih obrisali sve?’ [oponašajući ženski glas zagrebačkog dijalekta, op. a.] Na što su iz publike, uglavnom romske, došle ovacije i ogroman pljesak uz uzvike: ‘Tako je, bravo!’”

Moji su sugovornici kazali da im smeta što državni službenici i drugi hrvatski građani s kojima su u službenim kontaktima žele biti politički korektni te koriste naziv Rom, odnosno da im je svejedno kako im se obraćaju ako se prema njima ne ponašaju ravnopravno. Kazivači Romi uglavnom ne glasaju na izborima za manjinske predstavnike. Komentirali su nezadovoljstvo predstavnicima Roma u Hrvatskom saboru i upućivali na razlike između romskih zajednica u Republici Hrvatskoj te teškoće života.

Tijekom intervjua sugovornici iz Venezuele također su često spominjali teškoće života u Hrvatskoj, i u pauzama između pitanja dodavali: “Teško je biti imigrant, onda se čovjek vrati u svoju zemlju pa je opet imigrant pa mu je još gore” (ž., r. 1937., Hrvatska, u Venezueli od 1954., Hrvatska) i “Tu stvarno nije lako započeti” (ž., r. 1957., Venezuela, Hrvatska).

UMJESTO ZAKLJUČKA – TREBAJU LI PUNOPRAVNI GRAĐANI INTEGRACIJU?

Iako bi svaka istraživana dimenzija integracijskog procesa mogla biti temom zasebnog rada, podaci dobiveni kvalitativnim etnološkim i kulturnoantropološkim pristupom, prikazi življenih iskustva kazivača, hrvatskih građana koji su i pravno integrirani u hrvatsko društvo, pokazuju da je individualni pristup i razmatranje posebno svake dimenzije integracijskog procesa važno za njegovo razumijevanje i u konačnici definiranje tko je integriran. Istraživanje je pokazalo da su unatoč institucionalnom i zakonskom viđenju aspekta integracije za građane važne i svakodnevne prakse i subjektivni osjećaj integriranosti i društvene inkluzije.

Komparativno istraživanje provođeno s hrvatskim građanima koji na prvi pogled nemaju ništa zajedničko – koetničkim migrantima Hrvatima iz Venezuele koji su preselili u Hrvatsku i Romima koji u Republici Hrvatskoj imaju status nacionalne manjine – pokazuje sličnosti u svakodnevnom susretanju s brojnim problemima i dimenzijama (ne)integriranosti.

Romi, koji su rođeni u Republici Hrvatskoj i nikada nisu živjeli izvan nje, i koetnički migranti koji su zbog bojazni za vlastiti život napustili Venezuelu te zbog posjedovanja ili lakoće dobivanja državljanstva države iz koje su iselili prije pola stoljeća, ili su njihovi preci iselili iz nje i ranije, a oni sami u njoj nisu nikada živjeli, imaju velikih poteškoća pri društveno-ekonomskoj i interakcijskoj dimenziji integracije, koje pronalazimo i kod drugih imigranata, primjerice izbjeglica koje su u Hrvatskoj dobile međunarodnu zaštitu (usp. Jurković i Rajković Iveta 2016, 2018; Jurković 2018). Prilikom ovih usporedbi, namjera mi nije generalizirati različite tipove imigranata, nego pokazati da budućim istraživanjima trebamo detektirati i druge građane kojima je potrebna pomoć pri integraciji te integracijskom procesu pristupiti holistički.

Pripadnicima dviju istraživanih skupina zajedničko je da ne znaju dovoljno hrvatski jezik što im je prepreka za pronalazak posla za koji bi bili adekvatno plaćeni. Dobivena etnografija pokazuje da hrvatski sustav često ne prepoznaje visokoobrazovane koetničke migrante, pa čak i kada je riječ o deficitarnim strukama poput liječnika. Istraživanje pokazuje nove prakse, odnosno da ovi uglavnom visokoobrazovani, situirani i bogati ljudi u srednjim godinama, u velikom postotku samo fizički žive u Hrvatskoj, a virtualno rade u firmama u zemlji podrijetla ili drugim državama Europske unije. S druge strane, provedeno istraživanje, iako tek u začetku i na malom uzorku (samo tri Roma), pokazuje da se pripadnici nacionalnih manjina mogu integrirati u društvo, pa i ekonomski i društveno putem nogometa.

Kultura je izrazito zanimljiva dimenzija integracije. I ovo istraživanje pokazuje da etnički identitet ne podrazumijeva i kulturološku istost. Upravo se zbog kulture u najširem smislu, posebice zbog jezika i mentalitetske razlike, Hrvati iz Venezuele u Hrvatskoj smatraju strancima, pa čak i oni koji su u Hrvatskoj rođeni. Kazivači iz Venezuele navodili su razlike između kulture koju su prakticirali i prepoznavali kao hrvatsku u hrvatskom domu u Caracasu te su upućivali na drugačije kulturne prakse u Republici Hrvatskoj. Važnu ulogu zašto se teško integriraju u hrvatsko društvo čini upravo kultura. Tijekom istraživanja saznala sam i da pripadnici hrvatskog iseljeničtva koriste mogućnost dobivanja hrvatskog državljanstva i postojećega kulturnog kapitala, posebno poznavanje španjolskog jezika i s hrvatskom putovnicom odlaze iz Hrvatske i postaju novi imigranti u Španjolskoj, ili razvijenijim državama EU-a. S druge strane, istraživanje upućuje na transformaciju kulture Roma. Kazivači su kazivali da se njihova tradicijska kultura ubrzano gubi zbog utjecaja masovnih medija i suvremenih telekomunikacijskih uređaja te ukazali na velike razlike između romskih zajednica.

Nadalje, sugovornici iz obje istraživane skupine isticali su volju i važnost uključivanja u društvo pronalaskom prijatelja među većinskim stanovništvom, ali i nedostatka interakcija i zatvorenost hrvatskih građana. Podaci dobiveni ovim terenskim istraživanjem, naracijama sugovornika, razbijaju još jedno gotovo uvriježeno mišljenje

u hrvatskoj javnosti, a to je da, iako je nacionalni identitet u iseljeništvu, posebice kod političkih emigranata i njihovih potomaka izrazito važan (često u bliskoj svezi s nacionalizmom dijaspore) te unatoč neupitnom domoljublju kazivača, svi su kazali da su na pola Venezuelanci, odnosno možemo zaključiti da je njihov identitet hibridan.

I konačno, u radu je prikazana pravna integracija čiju je dimenziju mojim sugovornicima bilo najlakše ostvariti. Romi su je ostvarili rođenjem u Republici Hrvatskoj. Osamostaljenjem Republike Hrvatske, početkom 1990-ih, vladala je politika poziva iseljenim Hrvatima za povratak u domovinu, što se poticalo davanjem hrvatskih domovnica. Iako su se zakoni o dobivanju hrvatskog državljanstva mijenjali i poštoživali, napisan je novi prijedlog zakona po kojem se hrvatsko državljanstvo može dobiti i bez znanja hrvatskog jezika i kulture.²⁴ O razlozima za taj prijedlog mogu samo nagađati – tako se želi smanjiti demografski problem, možda još kod političara vladaju stereotipi da će bogati Hrvati doći s ušteđevinom i uložiti u hrvatsko gospodarstvo itd. No, znanstveni rad nije mjesto za nagađanje. Ovo empirijsko istraživanje pokazuje da takvi pozvani hrvatski građani mogu glasati na hrvatskim izborima i prije no što se u nju presele, ali da ako nemaju ušteđevine za život, ili za pokrenuti vlastitu firmu u Hrvatskoj ili ne pronađu virtualan posao u inozemstvu, ako nemaju novca da djecu školuju izvan Hrvatske te da ako nemaju prijatelje među drugim “povratnicima”, nailazit će na velike poteškoće u Hrvatskoj. Istraživanje pokazuje da su neki zbog neintegriranosti bili prisiljeni napustiti Hrvatsku. Na ove prepreke za integraciju i inkluziju u hrvatsko društvo utječu ograničene mogućnosti socijalne države, visoka homogenost društva, velika birokratiziranost, nedostatak planiranih politika integracije i navodno samorazumljivo mišljenje da za potomke iseljništva integracija nije problematična jer se oni “vraćaju u domovinu”. Nadalje, istraživanje pokazuje stvaranje nove simbolične zajednice Hrvata izvan Hrvatske koji preseljavaju u Hrvatsku, koje povezuje znanje španjolskog jezika, mentalitet i slični životni problemi koji se ponajviše odnose na teškoće samostalnog rješavanja osnovnih egzistencijalnih pitanja u dugoročnoj perspektivi.

Odabirom ove teme i rezultatima ovog istraživanja ne nastojim umanjiti potrebu za integracijom u društva prijema najranjivijih imigranata, tj. izbjeglica i osoba koje traže ili su dobile međunarodnu i supsidijarnu zaštitu. No, ovaj rad pokazuje da se službene kategorije/tipologizacije migranata, posebice izbjeglica i migrant (u ovom primjeru i koetnički migrant, povratnik) u mnogo toga razlikuju od življenih iskustava. Kroz rad je vidljiv veoma složen odnos između političkih, socijalnih i ekonomskih pokretača migracija i mogućnost njihove promjene u određenim vremenskim i

²⁴ Vidi: *Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama zakona o hrvatskom državljanstvu*, Vlade Republike Hrvatske iz prosinca 2018. (<https://vlada.gov.hr/UserDocImages//2016/Sjednice/2018/12%20prosinac/131%20sjednica%20VRH//131%20-%204.pdf>) (pristup 25. 8. 2019.).

prostornim kontekstima kao što su na drugim primjerima zamijetili Crawley i Skleparis 2017. Naime, moji su kazivači bili prisiljeni napustiti Venezuelu. No, i drugi Venezuelanci su je bili prisiljeni napustiti i napustili su je kao izbjeglice. Ovaj rad pokazuje da bi ovi koetnički migranti, da nisu imali mogućnosti dobiti hrvatsko državljanstvo, (bili) situirani, visokoobrazovani i uspješni naći virtualan posao, i sami imali status izbjeglica. Stoga rad doprinosi problematiziranju procesa kojim se kategorije/tipologije grade, zašto one služe i koje su njihove posljedice, pogotovo kada se upotrebljavaju za podjelu, marginalizaciju i diskriminaciju (ibid.).

Istraživanje nadalje pokazuje da negdje između/pokraj, ali ne i zajedno, žive i drugi hrvatski državljani, koji su također etnički Hrvati, ili imaju drugu etničku pripadnost kao što su Romi, koji su rođeni u Republici Hrvatskoj i nemaju druge domovine. Radom se žele potaknuti druga sustavna istraživanja integracije i inkluzije različitih doseljenika, ravnopravnih građana, manjinskih i marginaliziranih zajednica s nakanom propitivanja učinkovitosti integracijskih politika i doprinijeti pronalasku novih i učinkovitih načina poboljšanja politika integracije i društvene inkluzije. Također, rad upućuje na nužnost komparativnih istraživanja, ukazivanja na specifičnosti pojedinih država s ciljem pomoći u postizanju boljeg i sveobuhvatnijeg razumijevanja integracijskih procesa, društvene kohezije, smanjivanja marginaliziranosti pojedinih građana koji žive izolirano u svojim više ili manje vidljivim stvarnim ili simboličnim zajednicama.

LITERATURA

- ABU-LUGHOD, Lila. 1991. "Writing Against Culture". U *Recapturing Anthropology. Working in the Present*, ur. R. G. Fox. New York: School of American Research Press, 137–163.
- AGER, Alastair i Alison STRANG. 2004. *Indicators of Integration: Final Report*. London: Homme Office.
- ANEESH, Aneesh. 2006. *Virtual Migration: the programming of globalization*. Durham: Duke University Press.
- BARRETT, Alan i Irene MOSCA. 2013. "Social Isolation, Loneliness and Return Migration: Evidence from Older Irish Adults". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 39/10:1659–1677. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2013.833694>
- BAUBÖCK, Rainer, ur. 2019. *Debating European Citizenship*. Cham: Springer.
- BOCCAGNI, Paolo i Mieke SCHROOTEN. 2018. "Participant Observation in Migration Studies: An Overview and Some Emerging Issues". U *Qualitative Research in European Migration Studies*, ur. Ricard Zapata-Barrero i Evren Yalaz. Cham: Springer, 209–226.
- BRETTELL, Caroline. 2003. *Anthropology and Migration. Essays on Transnationalism, Ethnicity and Identity*. Walnut Creek, Calif.: Altamira Press.
- CRAWLEY, Heaven i Dimitris SKLEPARIS. 2017. "Refugees, migrants, neither, both:

- categorical fetishism and the politics of bounding in Europe's 'migration crisis'". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 44/1:48–64.
DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1348224>
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna. 2010. "Različiti pristupi povratnim migracijama: primjer Hrvatske". *Studia ethnologica Croatica*, vol. 22:11–38. <https://hrcak.srce.hr/62238>
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna. 2011. *Strangers Either Way: The Lives of Croatian Refugees in their New Home*. New York – Oxford: Berghahn Books.
- ČAPO, Jasna. 2019. *Dva doma. Hrvatska radna migracija u Njemačku kao transnacionalni fenomen*. Zagreb: Durieux.
- ČAPO, Jasna, Caroline HORNSTEIN TOMIĆ i Katica JURČEVIĆ, ur. 2014. *Didov san: transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 15–43.
- ENTZINGER, Han, Rinus PENNINX, Peter SCHOLTEN i Stijn VERBEEK. 2015. *Integrating Immigrants in Europe. Research-Policy Dialogues*. Cham: Springer.
- GADŽE, Paula i Marijeta RAJKOVIĆ IVETA. 2016. "Los Croatas de Argentina en Croacia". U *Etnicidad y migraciones en Argentina*, ur. Juan Carlos Radovich. Buenos Aires: Sociedad Argentina de Antropología, 197–224.
- GRBIĆ JAKOPOVIĆ, Jadranka. 2014. *Multiplificiranje zavičaja i domovina. Hrvatska dijaspora: kronologija, destinacije i identitet*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju.
- GREGUREVIĆ, Margareta, Simona KUTI i Drago ŽUPARIĆ-ILJIĆ. 2016. "Attitudes towards Immigrant Workers and Asylum Seekers in Eastern Croatia: Dimensions, Determinants and Differences". *Migracijske i etničke teme*, vol. 32/1:91–122.
DOI: <https://doi.org/10.11567/met.32.1.4>
- GREGUROVIĆ, Snježana i Drago ŽUPARIĆ-ILJIĆ. 2018. "Comparing the incomparable? Migrant integration policies and perplexities of comparison". *International Migration*, vol. 56/3:105–122. DOI: <https://doi.org/10.1111/imig.12435>
- HECKMANN, Friedrich i Dominique SCHAPPER. 2003. *The Integration of Immigrants in European Societies. National Differences and Trends of Convergence*. Stuttgart: Lucius & Lucius.
- HORNSTEIN TOMIĆ, Caroline. 2016. "Diaspora politics and re-migrant perspectives on identity and belonging in Croatia today". U *Exchange, Dialogue, New Divisions? Ethnic Groups and Political Cultures in Eastern Europe*, ur. Sonja Schüler. Vienna: LIT Verlag, 93–112.
- HORNSTEIN TOMIĆ, Caroline. 2018. "'The world doesn't owe you anything': A family's (re-)migration from and to Croatia". U *Remigration to Post-Socialist Europe. Hopes and Realities of Return*, ur. Caroline Hornstein Tomić, Robert Pichler i Sarah Scholl-Schneider. Vienna – Zürich: LIT Verlag, 95–129.
- JURKOVIĆ, Rahela. 2018. "Migranti i sport: nogomet kao prostor integracije izbjeglica u Hrvatskoj". *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, vol. 66/3:477–491.
DOI: <https://doi.org/10.2298/GEI1803477J>

- JURKOVIĆ, Rahela. 2018a. *Integracija osoba pod međunarodnom zaštitom u hrvatsko društvo*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- JURKOVIĆ, Rahela i Marijeta RAJKOVIĆ IVETA. 2016. "'Okus doma': integracija azilantata protkana transnacionalnim procesima i promicanjem kulinarskih tradicija [Taste of Home': Integration of Asylees Intertwined with Transnational Processes and the Promotion of Culinary Traditions]". *Studia ethnologica Croatica*, vol. 28:147–178. DOI: <https://doi.org/10.17234/SEC.28.7>
- JURKOVIĆ, Rahela i Marijeta RAJKOVIĆ IVETA. 2018. "Interaction as a Key Connective Tissue of Refugee Integration in Croatian Society". U *Contemporary Migration Trends and Flows on the Territory of Southeast Europe*, ur. Marijeta Rajković Iveta, Petra Kelemen i Drago Župarić-Iljić. Zagreb: Filozofski fakultet, 233–252. DOI: <https://doi.org/10.17234/9789531756525.13>
- KING, Russell. 2000. "Generalizations from the History of Return Migration". U *Return Migration: Journey of Hope or Despair?*, ur. Bimal Ghosh. Geneva: International Organization for Migration, 7–55.
- KOS-STANIŠIĆ, Lidija. 2009. "Venezuela". U *Latinska Amerika. Povijest i politika*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 193–210.
- LAUŠIĆ, Ante. 1999. "Iz povijesti Hrvata u Venezueli". *Hrvatski iseljenički zbornik*, 2000:245–250.
- LAUŠIĆ, Ante. 2007. *Venezuela i Hrvati*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Hrvatska matica iseljenika.
- NIESWAND, Boris. 2008. "Wege aus dem Dilemma zwischen Transnationalismus– und Integrationsansatz. Simultane Inklusion von migranten-initiierten charismatischen Gemeinden in Berlin". U *Religion in the Context of African Migration*, ur. A. Adogame i C. Weißköppel. Bayreuth: Bayreuth African Studies, 234–266.
- PENNINX, Rinus. 2007. "Integration Processes of Migrants: Research Findings and Policy Challenges". *Migracijske i etničke teme*, vol. 23/1–2:7–32. <https://hrcak.srce.hr/14467>
- PENNINX, Rinus i Blanca GARCÉS-MASCAREÑAS. 2016. "The Concept of Integration as an Analytical Tool and as a Policy Concept". U *Integration Processes and Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors*, ur. Blanca Garcés-Mascareñas i Rinus Penninx. Cham: Springer, 11–30.
- RAJKOVIĆ IVETA, Marijeta. 2012. "Dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and Migration of New Minorities From and To Newly Formed States". U *Migration and Identity. Historical, Cultural and Linguistic Dimensions of Mobility in the Balkans*, ur. Petko Hristov. Sofia: Paradigma, 152–162.
- RAJKOVIĆ IVETA, Marijeta. 2014. "Čuo si da je Hrvatska kao raj! Između mašte i stvarnog života, Hrvati iz Argentine u Zagrebu". U *Didov san: transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*, ur. Jasna Čapo, Caroline Hornstein Tomić i Katica Jurčević. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 195–220.

- RAJKOVIĆ IVETA, Marijeta i Paula GADŽE. 2014. "Hrvati u Buenos Airesu i Rosariju, Latinosi u Zagrebu". U GRBIĆ JAKOPOVIĆ, Jadranka. *Multipliciranje zavičaja i domovina*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, 133–154.
- RAJKOVIĆ IVETA, Marijeta, Petra KELEMEN i Drago ŽUPARIĆ-ILJIĆ. 2018. *Contemporary Migration Trends and Flows on the Territory of Southeast Europe*. Zagreb: Filozofski fakultet. <https://openbooks.ffzg.unizg.hr/index.php/FFpress/catalog/book/35>
- SAWITRI, Saharso, ur. 2019. *Comparative Migration Studies, Vol. 7, No. 2: Commentary series: Who needs integration? Debating a central, yet increasingly contested concept in migration studies*. Springer. <https://www.imiscoe.org/publications/library/6-journal-cms/125-comparative-migration-studies-vol-7-no-2> (pristup 20. 8. 2019.)
- STEWART, Emma i Gareth MULVEY. 2014. "Seeking Safety beyond Refuge: The Impact of Immigration and Citizenship Policy upon Refugees in the UK". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 40/7:1023–1039. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2013.836960>
- ŠTIKS, Igor. 2010. "Uključeni, isključeni, pozvani: politike državljanstva u postsocijalističkoj Europi i Hrvatskoj". *Politička misao: časopis za politologiju*, vol. 47/1:77–100. <https://hrcak.srce.hr/57671>
- TEERLING, Janine. 2011. "The Development of New 'Third-Cultural Spaces of Belonging': British-Born Cypriot 'Return' Migrants in Cyprus". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 37/7:1079–1099. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2011.572484>
- VALENTA, Marko i Nihad BUNAR. 2010. "State Assisted Integration: Refugee Integration Policies in Scandinavian Welfare States: the Swedish and Norwegian Experience". *Journal of Refugee Studies*, vol. 23/4:463–483. DOI: <https://doi.org/10.1093/jrs/feq028>
- VERMEULEN, Hans, Martin BALDWIN-EDWARDS i Riki VAN BOESCHOTEN, ur. 2015. *Migration in the Southern Balkans. From Ottoman Territory to Globalized Nation States*. Cham: Springer.
- WESSENDORF, Susanne. 2007. "'Roots Migrants': Transnationalism and 'Return' among Second-Generation Italians in Switzerland". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 33/7:1083–1102. DOI: <https://doi.org/10.1080/13691830701541614>
- ZAPATA-BARRERO, Ricard i Evren YALAZ, ur. 2018. *Qualitative Research in European Migration Studies*. Cham: Springer.

IZVORI

- Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2018. Vanjska migracija stanovništva prema zemlji podrijetla/odredišta i državljanstvu u 2018*. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-02_01_2019.htm (pristup 6. 9. 2019.)

Nogometni kamp nacionalnih manjina. Manjine. Hrvatski nogometni savez.
<https://hns-cff.hr/grassroots/manjine/> (pristup 3. 9. 2019.).

Popis stanovništva 2011. Zagreb: Državni zavod za statistiku. [https://www.dzs.hr/Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama, popis 2011. godine.](https://www.dzs.hr/Stanovništvo%20prema%20narodnosti%20po%20gradovima%20općinama,%20popis%202011.%20godine)
Državni zavod za statistiku. <https://www.dzs.hr/>

Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama zakona o hrvatskom državljanstvu,
Vlade Republike Hrvatske iz prosinca 2018. <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/2018/12%20prosinac/131%20sjednica%20VRH//131%20-%204.pdf> (pristup 25. 8. 2019.).

Venezuela. Hrvatska enciklopedija. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64260>) (pristup 6. 9. 2019.).

Zakon o hrvatskom državljanstvu. Narodne novine (NN) 53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11, 110/15.

Themutnipe vs. Integracia: o anglanipe e učesikljovne Hrvatengoro katar Venecuela thaj e Roma fudbolistia

Marijeta Rajković Iveta

O rodljaripaskoro dikhipe e xraminesko si dendo ko pučipe anel vaj na o themutnipe thaj integriripe ani them savate dživdinel pe. O xraminipe si temelime ke integraciakere anglanipa duje grupengere: Hrvatia katar Venecuela, emigrantengoro thaj lengere čhavengoro, save so lele hrvatikano themutnipe sar funda e etnikane kustikipaskoro thaj avile ani Hrvatska, kote so buteder lendar na dživdinde thaj e manuša save aven katar nacionalnikano minoriteto- Roma, save so ane akala thana si biame, thaj e Roma fudbolistia save so dživdinen ani Hrvatska. Kodova, ko jekhto dikhipe bikustikime dizutne, phandela o hrvatikano themutnipe thaj dživdipe ani Republika Hrvatska. O rodljaripe sikavel kaj e vakerutne juristikane integririme ano hrvatikano amalnipe, numal nanaj integririme premal e aver dimenzie e integraciakere thaj e korkorutne percepciakere. Rodljarindo kvalitativnikane kulturnikane-antropologikane metodologiasa ano butikeripe komparirinen pe thaj analizirinen pe sakodivutne praktikasa kodola koetnikane migrantia thaj preperutne e nacionalnikane minoriteteskoro prekal akala dimenzie e integraciakere procesoskere: socio-ekonomikano, kulturnikano, interakciakoro, identifikaciakoro thaj juristikane-politikani dimenzia. O rodljaripe sikavel kaj o integraciakoro proceso kamljol te ovel rodljardo thaj dikhlo holistikane.

Ciudadanía vs. Integración: Experiencia de croatas de Venezuela con nivel de educación superior y de jugadores de fútbol gitanos

Marijeta Rajković Iveta

El objetivo de este trabajo es analizar si la posesión de ciudadanía implica la integración en el país en que se vive. La investigación está basada en las experiencias de integración de dos grupos. Al primer grupo lo conforman croatas de Venezuela, inmigrantes y sus descendientes, que obtuvieron la ciudadanía croata debido a su origen étnico y emigraron a Croacia, país en el cual nunca habían vivido hasta ese momento. El segundo grupo está compuesto por miembros de la minoría nacional gitana, nacidos en territorio croata. Aunque en apariencia estos grupos no tengan nada en común, ambos poseen la ciudadanía croata y residen en Croacia. De acuerdo a esta investigación, los entrevistados se encuentran legalmente integrados en la sociedad croata, aunque no lo están en las demás dimensiones de la integración y tampoco se consideran a sí mismos integrados. En el trabajo se comparan y analizan las prácticas cotidianas de los migrantes étnicos y los miembros de la minoría nacional mencionados, con la metodología cualitativa de la antropología cultural a través de las siguientes dimensiones del proceso de integración: socioeconómica, cultural, de interacción, de identificación y legal-política. La investigación indica que el proceso de integración debe ser observado e investigado de manera integral.

Palabras clave: *ciudadanía, integración, inmigrantes étnicos, croatas de Venezuela, gitanos, fútbol*

Citizenship vs. Integration: Experiences of Highly Educated Venezuelan Croats and Roma Footballers

Marijeta Rajković Iveta

The research focus of the article is on the following question: does citizenship imply integration into the society. The article is based on integration experiences of two groups. One is Croats in Venezuela, emigrants and their descendants, who received Croatian citizenship based on ethnicity and moved to Croatia, the country the majority of them had never lived in before. The other group is Roma national minority, who had been born in Croatia. These two seemingly unrelated groups are connected in terms of their Croatian citizenship and life in the Republic of Croatia. The research has shown that the informants are legally well integrated into Croatian society but not integrated with regards to other dimensions of integration and self-perception. Using the qualitative methodology of cultural anthropology, in this article we compare and analyze everyday practices of these co-ethnic migrants and members of a national minority, taking into consideration the following dimensions of the process of integration: socio-economic, cultural, interactional, identity-related, and legal and political. The research has shown that the process of integration should be viewed holistically.

Keywords: citizenship, integration, co-ethnic migrants, Croats from Venezuela, Roma, football



Articles published in this journal are Open Access and can be distributed under the terms and conditions of the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)